

Teorija prirodnog prava

Lovrenović, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:611824>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij sociologije i filozofije

Kristina Lovrenović

Teorija prirodnog prava

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za filozofiju

Preddiplomski studij sociologije i filozofije

Kristina Lovrenović

Teorija prirodnog prava

Završni rad

Humanističke znanosti, filozofija, filozofija društva/socijalna filozofija

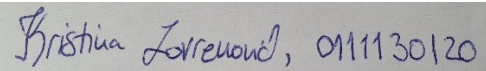
Mentor: prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 15. rujna 2021.

Kristina Lovrenović, 011130120

Kristina Lovrenović, 011130120

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DEFINICIJA PRIRODNOG PRAVA	2
3. PORIJEKLO PRIRODNOG PRAVA.....	4
3.1. Prirodno pravo epikurejaca i stoika	4
4. KLASIČNO PRIRODNO PRAVO.....	8
4.1. Prirodno pravo Sokrata i Platona.....	8
4.2. Prirodno pravo Aristotela	9
4.3. Prirodno pravo Tome Akvinskog	10
5. MODERNO PRIRODNO PRAVO.....	12
5.1. Prirodno pravo Thomasa Hobbesa	12
5.2. Prirodno pravo Johna Lockeja	14
5.3. Prirodno pravo Jean-Jacquesa Rousseaua	16
6. ZAKLJUČAK	18
7. LITERATURA.....	19

SAŽETAK

Razvoj teorije prirodnog prava datira još od stvaranja prvih društava. Promjenu samog shvaćanja takve teorije možemo pratiti kroz razdoblja povezujući predstavnike razdoblja i teoriju. U ovom radu govorimo o tri osnovna razdoblja razvoja prirodnog prava: razdoblje razvoja prirodnog prava kod epikurejaca i stoika, razdoblje klasične teorije prirodnog prava i razdoblje moderne teorije prirodnog prava. Svako od razdoblja iznosi niz specifičnosti po kojima se razlikuje od onog drugog. Razdoblje epikurejstva i stoicizma prirodno pravo gleda u njegovom samom začetku povezujući ga s vrlinom i moralom. U stoicizmu se prirodno pravo veže uz univerzalnost pri čemu se naglašava jednakost svih ljudi po njihovim načelima zajedničkog mišljenja i života svih u skladu s prirodom. Klasično poimanje prirodnog prava, prirodno pravo odvaja od moralnosti. U klasičnoj teoriji prirodnog prava razlikujemo sokratsko-platonsko mišljenje, aristotelovsko mišljenje i tomističko mišljenje. Prvo se naslanja na mišljenje stoika, dok Aristotel svoje shvaćanje prirodnog prava temelji na pravednosti, a Toma Akvinski na postojanju Božjeg zakona. Zadnje razdoblje je moderno u kojemu sam teoriju prirodnog prava vezala uz shvaćanje tri autora, Locke, Hobbesa i Rousseaua. Njihovo shvaćanje razlikuje se od njihovih prethodnika zbog odbacivanja tradicionalnih mišljenja, no razlikuju se i međusobno jer ih karakterizira različito shvaćanje čovjekove prirode.

Ključne riječi: prirodno pravo, epikurejci, stoici, klasično prirodno pravo, moderno prirodno pravo

1. UVOD

U okviru ovog završnog rada opisana su shvaćanja prirodnog prava kod više predstavnika ove teorije. Cilj je rada prikazati teoriju prirodnog prava kroz različita razdoblja i poglede različitih predstavnika kako bi se naglasile sve specifičnosti i promjene kroz koje je takva važna teorija prolazila. Današnje poimanje prirodnog prava uvelike se razlikuje u odnosu na poimanje u teorije prirodnog prava u antici. Stoga je u prvom dijelu rada predstavljena teorija prirodnog prava u svom početnom razvoju kako je vide epikurejci i stoici. Kod epikurejaca je prirodno pravo povezano s onim što je po prirodi dobro, odnosno prirodno se pravo stječe po rođenju i proizlazi iz same čovjekove prirode. Stoici su prirodno pravo vidjeli na nešto drugačiji način od epikurejaca iako je korijen njihova shvaćanja isti. Temelj shvaćanja stoičkog prirodnog prava bio je u zajedničkom životu svih ljudi koji bi bio u skladu s prirodom. U idućem poglavlju prelazim na teoriju klasičnog prirodnog prava koje počinje sa Sokratom, a donosi niz specifičnosti u odnosu na prethodna shvaćanja. Klasično prirodno pravo, prirodno pravo odvaja od morala, etike, vrlina, ali stavlja i jasna razgraničenja između prirodnog i zakonskog prava. Unutar ovog poglavlja prikazala sam tri mišljenja koja su prevladavala u klasičnom prirodnom pravu, a to su: sokratsko-platonsko, aristotelovsko i tomističko mišljenje po uzoru na svakog od predstavnika. Nakon toga dolazi do modernog shvaćanja prirodnog prava koje pravi najveći zaokret u odnosu na prethodna mišljenja. U ovom razdoblju dolazi do prekida s tradicionalnim mišljenjem i stvaranja novog političkog shvaćanja. Od autora koji su se isticali u modernom shvaćanju prirodnog prava naglasak se stavlja na Johna Locke, Thomasa Hobbesa i Jean-Jacquesa Rousseaua. U djelu *Dvije rasprave o vladi* engleski empirist John Locke daje svoja određenja prirodnog stanja te potrebe za nastankom države. Djelo je utoliko važno jer je snažno utjecalo na oblikovanje mnogih drugih društvenih sustava, primjerice američkog, zbog čega John Locke ima neizbrisivo mjesto u povijesti političke filozofije. Prirodno je stanje kod njega opisano kao stanje potpune slobode pri čemu se ljudi trude održati mir i ne štetiti drugima. Za razliku od njega, Hobbes prirodno stanje u *Levijatanu* opisuje kao rat svakoga protiv svakoga, dok Locke stanje neprijateljstva dopušta samo u sukobu oko vlasništva.¹ Rousseau se u shvaćanju prirodnog prava ne slaže sa shvaćanjem Thomasa Hobbesa, pri čemu on ističe da pravo na slobodu proistječe iz čovjekove prirode, ali da je čovjek po svojoj prirodi dobar.

¹ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2013., pog. II, par. 4, na str. 174.

2. DEFINICIJA PRIRODNOG PRAVA

Kako bi govorili o prirodnom pravu moramo najprije razjasniti što je to pravo uopće. »Pravo je poredak društvene regulacije u kojem se neki međuljudski odnosi usmjeravaju s pomoću normi radi ostvarivanja određenih vrijednosti.«² Pomišljajući na pravo u svakodnevnom životu, pred očima nam se stvaraju slike zakona i propisanih normi. Od svojih početaka pa do danas pravo se temelji na normama koje uvjetuju čovjekovo ponašanje. Pri zamišljanju ideje prirodnog prava pred očima nam se ipak ne stvaraju norme. Definicija prirodnog prava danas podrazumijeva više različitih shvaćanja. Istovremeno može označavati neotuđiva čovjekova prava koje čovjek stječe činom rođenja, više pravo koje čini osnovu pozitivnog prava, tradicionalne teorije koje povezuju porijeklo, moralnost i pravo te naučavanje koje tvrdi da pravo koje čovjek naučava nije istinsko pravo, nego je istinsko pravo uvjetovano nečim izvan nas, primjerice prirodom.³ S prirodnim pravom se povezuju ideje pravednosti, vrline, razuma, ali i Boga. Ono se razvijalo kroz razna razdoblja i poprimalo različite oblike. U razvoju prirodnog prava kroz povijest razlikovala su se tri temeljna načina shvaćanja prirodnog prava. Sva tri načina opisuju prirodno pravo u odnosu na pozitivno pravo. Prvi način prirodno pravo vidi kao skup etičkih načela iz kojega proizlaze norme pozitivnog prava. U ovakvom je načinu prirodno pravo predstavljeno najčešće kao mali broj normi ili kao čak samo jedna norma koja naknadno normira sve propise pozitivnog prava. Takvo shvaćanje možemo primjerice pronaći u shvaćanju pozitivnog prava Tome Akvinskog koji govori o Božjem zakonu. Mali broj normi prirodnog prava potječe od autoriteta, a ne od cjelokupnog društva pa mu se društvo uvijek mora pokoravati, čak i kada je to na njihovu štetu.⁴ Drugi način na koje je prirodno pravo shvaćeno jest skup pravila nastao iz ljudskog uma, dok je pozitivno pravo »skup pravno-političkih sredstava.« Dakle, prirodno pravo određuje ponašanje ljudi, dok pozitivno pravo određuje sankciju u slučaju neispunjavanja obveza koje se nalažu. I ovdje na neki način prirodno pravo uvjetuje pozitivno pravo, dok do izmjene toga dolazi u trećem načinu. Ovaj način shvaćanja prirodnog prava možemo pronaći u Hobbesovoj ideji prirodnog prava ukoliko izbacimo postupak legitimacije koji nije karakterističan za njega. Prirodno pravo se ovdje svodi samo na jednu normu, takva norma će pokrenuti vlast, a nakon toga društvo može samo funkcionirati.⁵

² Pravo, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

³ Prirodno pravo, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁴ Norberto Bobbio, *Jusnaturalizam i pravni pozitivizam*, Revus [Mrežno izdanje], 26 | 2015. Str. 19–32., na str. 26.

⁵ Bobbio, *Jusnaturalizam i pravni pozitivizam*, na str. 27.

3. PORIJEKLO PRIRODNOG PRAVA

Razvoj ideje prirodnog prava počinje s idejom o političkom životu uopće. Pri tome ne mislimo na politiku kao nauku, nego na politiku koja se javlja na prirodan način u svakodnevnom životu. Politika i politički život postojao je od prvih društava, ali prirodno pravo je ipak bilo potrebno otkriti. O tom otkrivenju prirodnog prava pisali su mnogi autori, političari, pravnici i filozofi, a u ovom radu predstavljene su ideje nekoliko njih.

3.1. Prirodno pravo epikurejaca i stoika

Epikurejsko učenje o prirodnom pravu polazi od ideje stvaranja prava bez propisa. Epikur pri tome pravo definiira kao »ugodu koja želi da ostane na miru, pravo na ljudski vrijedno i dostojno stanje.«⁶ U samoj definiciji pravo Epikur vidi kao nešto što je po prirodi dobro. Po prirodi dobro kod Epikurejaca treba shvatiti kao nešto potpuno odvojeno od javnog mijenja i političkog života. Prirodno dobro dano je svakom čovjeku po rođenju, ono je zagarantirano samom prirodom i proizlazi iz nje. Dobro u prethodno navedenoj definiciji prava označava ugodu, svojevršno zadovoljstvo ili prijatnost, pri čemu svatko uvijek teži samo vlastitoj ugodu. Oni su smatrali da briga za druge nije prirodno dana, primjerice zadovoljstvo kao vrsta tjelesne ugone se ispunjava najbrže jer se osjeća osjetilima. Međutim nas ne zanima zadovoljstvo drugih, nego samo vlastito zadovoljstvo. Zadovoljstvo drugih je prema njima potpuno umjetno nastalo. »Mišljenje koje znači i dobro i loše rasuđivanje, ukazuje ljudima na tri vrste objekata izbora: najveće zadovoljstvo, korisnost i plemenitost.«⁷ Postavljanjem najvećeg zadovoljstva kao jednog od objekata Epikurejci daju do znanja da je zadovoljstvo i unutar njega samog moguće rangirati. Zadovoljstva mogu biti potpuna zadovoljstva i kao takva ne sadrže nikakvu primjesu boli, s druge strane postoje i ona zadovoljstva koja sadrže u sebi bol i kao takva su u nižem položaju spram onih prvih. Postoje i zadovoljstva koja su nam dana prirodno i nužna su za život, dok postoje i ona koja nisu i koja se u životu javljaju povremeno. Drugi objekt je korisnost, koji sam po sebi ne stvara ugodu, no može dovesti do istinskog zadovoljstva u svom krajnjem rezultatu. U korisnost spadaju i vrline jer su one korisne, ali nisu cilj za sebe, stvaraju zadovoljstvo tek nakon određenog vremena. Iako nisu ni sve vrline takve. Primjerice, hrabrost ili razboritost mogu po prirodi stvarati zadovoljstvo, dok pravednost to ne može. Pravednost sa sobom nosi osjećaj sigurnosti i ona je dobro tek po

⁶ Ernst Bloch, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, Izdavački centar: Komunist, Beograd 1977., str. 16

⁷ Leo Strauss, *Prirodno pravo i historija*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1971., str. 98.

priznanju drugih. Razlika između prirodnih dobara i dobara po konvenciji vidi se ako usporedimo pravednost i prijateljstvo. Prijateljstvo ukoliko je ono pravo, a ne prijateljstvo po korisnosti, stvara zadovoljstvo samo po sebi. Ono nastaje prirodno jer čovjek je društveno biće i ne želi biti sam. Pravednost suprotno prijateljstvu ne nastaje prirodnim, nego prisilnim putem, a nikakva prisila ne može biti ugodna i stvar zadovoljstva. Treći objekt je plemenitost i on je prema epikurejskim pretpostavkama konvencionalno dobro.⁸ Plemenit čin postaje zadovoljstvo tek pohvalom drugih i on postaje dobro tek nakon što ga drugi učine dobrim.

Jedan od najvažnijih dokumenata koji povezuje epikurejce i prirodno pravo je poema Lukrecija *O prirodi stvari*.⁹ U toj poemi na početku on ljude prikazuje kao izgubljene, ljude koji lutaju po šumama bez ikakvih obveza i ograničenja u životu. S vremenom oni postaju sve više nemoćni jer im počinje prijetiti opasnost od divljih životinja. U tim trenucima uvidjeli su kako se ne mogu sami obraniti i kako je njihova sigurnost ugrožena, što ih tjera da se međusobno udruže kako bi postali jači. Takva manja društva su se s vremenom počela širiti zbog zadovoljstva koje proistječe iz nastale sigurnosti. Ovakav oblik društva koje je prema epikurejcima bio najsigurniji oblik društva koje je ikad postojalo, prethodilo je kasnijem stvaranju društva u obliku grada ili države.¹⁰ Ipak, takvo pravo po njima nije prirodno pravo. Pravo je prirodno samo ukoliko je u skladu s prirodom, »a život u skladu s prirodom je život filozofa.« Budući da se filozofija razvija tek po nastanku gradova i država, način života kakav je bio prije toga nije vezan uz prirodno pravo. Dakle, prvo ujedinjenje društva u državu podrazumijeva ugovor o međusobnoj korisnosti među sudionicima te države, ali prirodno pravo koje podrazumijeva individualno pravo nema posebnu posvećenost tada kao što se to događa kasnije.

U razumijevanju prirodnog prava vrlo je važan i pojam *physis* koji označava prirodu koja stoji u suprotnosti sa zakonom, odnosno *nomosom*.¹¹ Sofisti su pojam *physis* shvaćali onako kako su ga postavili jonski filozofi. *Physis* je nešto što traje u svijetu promjena, vrijednosno trajanje u vremenu.¹² Epikurejci nisu bili takvih stavova, za njih ništa od prirode ne vrijedi za sve ljude, i ništa nije tako bezvremeno. Prirodno pravo proizlazi iz nastalih ugovora među ljudima čak i ako se tiču isključivo korisnosti koje imaju jedni od drugih. Ono stoga ne može biti bezvremensko, nego traje neki određeni period dok traju interesi koji ljudima omogućuju

⁸ Strauss, *Prirodno pravo i historija*, str. 99.

⁹ Isto, str. 100.

¹⁰ Isto, str. 100.

¹¹ Prirodno pravo, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

¹² Bloch, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo.*, str. 17.

sigurnost. Prirodno se pravo ovdje sužava u odnosu na pozitivno pravo, a pojedini vide čak i negativna određenja u njemu zbog njegove funkcije sprječavanja eventualne štete koja bi mogla nastati. No što se ovdje događa s ugodom koju su epikurejci na početku naučavanja postavili? Kako bi se pri čuvanju sigurnosti postigla i uгода, robovi moraju biti isključeni iz tog sustava. »Robovi nisu ljudi nego stvari koje se zaposjelo, oni nemaju čak ni osobinu da se mogu podvrgnuti, a kamoli da sklope ugovor o ujedinjenju.«¹³ Robovi su potpuno izvan ugovora, dok ugodu mogu stvarati samo slobodni i jednaki pojedinci.

Stoici su imali nešto drugačiji nastup spram epikurejaca. Iako su i oni željeli doći do mira kao što su to željeli i epikurejci, nisu se vodili istim putevima. Stoičko prirodno pravo temelji se na dva stupa: pojam zajedničkih misli i postulat življenja u skladu s prirodom.¹⁴ Zajedničke misli bile su temelj za shvaćanje prirodnog prava kasnijih teoretičara, a podrazumijevale su podudaranje svih ljudi. To su misli koje svi ljudi mogu izvući iz vlastita iskustva. S takvim mislima dolazimo do istinitog života. Zajedničke misli omogućavaju jednaku dostupnost prirodnog prava svakom čovjeku. »Na taj način pravna kao i svaka druga istina postoji kao *kataleptička predodžba*, a to znači predodžba u kojoj duh jednako tako neizbježno obuhvaća objekt kao što objekt obuhvaća duh.«¹⁵ Stoici su na svijet gledali kao na veliki polis gdje su svi ljudi povezani. Sudjelovanja u istinitom životu i mogućnost istinite spoznaje moguća je samo pomoću *istinskog* ili *pravog uma* odnosno principa univerzalnosti kojima su se oni vodili. *Pravi um* jednak je za sve ljude, no ne mogu ga svi jednako prepoznati i spoznati. Kako bi do kraja spoznali *istinski um*, moraju pripadati *logosu* u kojem se nalazi moralni zakon koji je u uskoj vezi s prirodnim pravom. Ovim naučavanjem dali su do znanja da moralno društvo da bi bilo moralno, mora biti prije svega – građansko. Pri tome, oni su nailazili na mnoga proturječja poput dvostrukog shvaćanja življenja u skladu s prirodom. Hrisip je posebice naglašavao da ljudi trebaju živjeti u skladu s vlastitom specifičnom ljudskom prirodom.¹⁶ Time je htio naglasiti kako čovjek ne treba biti rob, a njegova učenja su dodatno dobila na značaju religioznim motivima. Specifična priroda imala je svoje mogućnosti u stoičkom sistemu jer su sve pojedinačne prirode poput biljaka, životinja, bile odvojene i predstavljanje su kao posebni oblici *logosa*, ipak svoju puninu dobivale su samo u univerzalnosti odnosno povezanosti cjeline. Čovjek rođenjem želi život u zajednici, i život u zajednici je jedino što na kraju ispunjava čovjeka. Stoicizam je dakle naglašavao jednako

¹³ Isto, na str. 17.

¹⁴ Isto, na str. 20.

¹⁵ Isto, na str. 20.

¹⁶ Bloch, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, na str. 20.

pravo za sve, a koje se temeljilo na jedinstvu ljudskog roda. Stoičko učenje iznimno je važno za razvoj prava uopće, a osobito rimskog prava koje svoje temelje vidi upravo u stoičkom naučavanju.

4. KLASIČNO PRIRODNO PRAVO

Sokrat se smatra začetnikom političke filozofije. Ukoliko je on začeo političku filozofiju, može se smatrati i začetnikom prirodnog prava jer su ta dva učenja neodvojiva. Klasično prirodno pravo obuhvaća prirodno pravo koju su naučavali prvenstveno Sokrat, a potom Platon, Aristotel i pojedini kršćanski filozofi poput Tome Akvinskog. Ono što je zajedničko svim autorima klasičnog prirodnog prava i ono po čemu se odvajaju od svojih prethodnika je razlikovanje prirodnog prava i zakonskog prava, te prirodnog morala i ljudskog morala morala.¹⁷ Oni u svom nauku daju jasne razlike između onog prirodnog i zakonskog za razliku od stoika i epikurejaca o kojima sam pisala u prethodnom poglavlju. Razlika u odnosu na njih se vidi i u prikazu morala, a osobito u prikazu vrlina.

4.1. Prirodno pravo Sokrata i Platona

U klasičnom prirodnom pravu razlikujemo sokratsko-platonsko učenje, Aristotelovo učenje i tomističko učenje. Najprije ću govoriti o sokratsko-platonskom učenju koje ima najviše sličnosti sa stoičkim učenjem. Oni su razlikovali dva temeljna mišljenja o pravdi, prvo koje kaže da je pravda dobra i drugo koje tvrdi da se pravda sastoji u davanju svakome onoga što mu pripada.¹⁸ Pravda se u ovom kontekstu potpuno razlikuje od zakona. Zakon koji govori određuje što pripada čovjeku može biti i štetan, dok o pravdi imamo pretpostavku da je uvijek dobra. »Pravednost podrazumijeva pravilo da se drugima ne nanosi šteta.«¹⁹ Pravedan čovjek je čovjek koji se trudi ne povrijediti druge i svakom daje ono što je po prirodi dobro za njega. Ipak, ova definicija je samo utopijski moguća budući da mi ne možemo znati što drugima pripada niti oni mogu znati što nama pripada. Takva pravednost bi bila moguća u nekom obliku zatvorene države-grada gdje vladaju samo mudraci, no u realnom svijetu ona nije ostvariva. Ako uzmemo za primjer da ja posjedujem i vlasnica sam automobila, a pri tome nemam vozačku dozvolu, dok moja najbolja prijateljica ima vozačku dozvolu, a nema automobil. U tom slučaju pravedno bi bilo da vladar moj automobil dodijeli mojoj prijateljici koja ga može koristiti bez obzira na zakonito vlasništvo nad automobilom. Zato pravednost ovdje nije u skladu s privatnim vlasništvom.²⁰ Ali ako i izuzmemo materijalne stvari, pravednost podrazumijeva da svatko obavlja posao koji mu najbolje odgovara i ima funkciju

¹⁷ Strauss, *Prirodno pravo i historija*, str. 110

¹⁸ Isto, str. 128.

¹⁹ Isto, str. 129.

²⁰ Isto, str. 129.

koja mu najbolje odgovara što opet nije tako lako ostvarivo. Zato Platon zaključuje da je pravedno društvo ono društvo koje je u skladu s prirodom.²¹ U društvu vlada pravednost ukoliko postoji ravnoteža odnosno jednakost između sposobnosti i mogućnosti koje se pružaju pojedincu. Pravednost građanskog društva narušava se u trenutku kada građansko društvo hijerarhiju zasluga izjednačuje s hijerarhijom porijekla, što znači da na visokoj poziciji unutar društva može biti samo osoba koja je predodređena za to. Narušavanje pravednosti dolazi i kada društvo kao zatvoreno malo društvo shvati da postoji više takvih društava. Tada slijedi međusobno nadmetanje koje čak može dovesti do rata. Rat nije pravedan jer nanošenje štete bilo kome drugome ne može biti pravedno u ovakvom društvu. Zato društvo pravi distinkciju pa pravednost određuje kao nenanošenje štete prijateljima, ali istovremeno nanošenje štete neprijateljima, a to se naziva građanskim moralom.²² Problemi se i u takvom slučaju pojavljuju jer tada nisu ista pravila u miru i u ratu. Zbog toga bi jedina istinski pravedna država bila svjetska država u kojoj bi sva pravila uvijek bila jednaka, kojom bi vladao Bog i koja bi bila u skladu s prirodom. Ovo dokazuje da pravednost kako je zamišljena i prethodno definirana nije moguća u gradu-državi i zbog toga je ljudi moraju tražiti izvan političkog života.²³ Zato se mora postići ravnoteža između prirodnog prava i grada odnosno države. Prirodno pravo na neki način mora spustiti svoje kriterije kako bi država mogla funkcionirati, odnosno mora se ublažiti konvencionalnim pravom kako bi moglo odgovarati zahtjevima države. Ono što je po prirodi dobro mora se preobratiti u politički dobro koje podrazumijeva »čini da se uništi veoma mnogo zla, a da se pri tome ne uzdrmaju predrasude.«²⁴ Tako su nastale dvije razine prirodnog prava. Prvo je stvar izbora i ono je postojalo u čovjekovoj bezgrešnosti. Postavljajući pravila građanskog društva, čovjek postaje iskvaren, a prirodno pravo predstavlja lijek za njegovu iskvarenost.²⁵

4.2. Prirodno pravo Aristotela

Aristotel o prirodnom pravu govori u svojoj *Nikomahovoj etici*.²⁶ Prirodno pravo u njegovoj etici je usko povezano s pravednošću. Cilj prava je upravo da osigura pravednost. Aristotel se u svom nauku o prirodnom pravu donekle suprotstavlja nauku Platona, ali i stoika. On

²¹ Isto, str. 130.

²² Isto, str. 131.

²³ Isto, str. 133.

²⁴ Isto, str. 134.

²⁵ Isto, str. 134.

²⁶ Isto, str. 137.

prvenstveno za razliku od njih, smatra da pravo koje u svemu nadilazi političko društvo ne može biti prirodno pravo, odnosno čovjeku prirodno dano kada je čovjek po prirodi politička životinja. Stoga prirodno pravo kod Aristotela stoji kao dio političkog prava. Prirodno pravo može postojati i izvan države ili grada, kao i prije države ili grada, no svoju puninu dobiva samo u građanskom društvu. Aristotel se vodi još jednom tezom o prirodnom pravu, a to je da je cjelokupno pravo, a samim time i prirodno pravo podložno promjeni, što se naziva još i *averoističko stajalište*.²⁷ Prema *averoističkom stajalištu* Aristotelovo prirodno pravo je zakonsko prirodno pravo, koje nastaje isključivo od ljudskih institucija i stoga je podložno promjenama. Nijedno građansko društvo ne može duži vremenski period funkcionirati prema nekim stalnim i nepromjenjivim pravilima. Aristotel za razliku od svojih prethodnika, kada govori o prirodnom pravu, govori o konkretnosti. Po njemu više vrijede oni zakoni koji u konkretnom slučaju mogu pravedno riješiti određeni problem, nego oni opći zakoni. Iako je takvo pravo podložno promjenama, to nije važno jer opći zakoni ne bi mogli riješiti sve konkretne probleme koji se pojavljuju.

4.3. Prirodno pravo Tome Akvinskog

Širenjem kršćanstva dolazi do zamjene uloge razuma u prirodnom pravu s vjerom u Boga kao najvišim zakonom. Prirodno pravo Tome Akvinskog nadilazi dvosmislenosti s kojima se susrećemo prije njega. Njegovo srednjovjekovno prirodno pravo neodvojivo je od prirodne teologije. On govori o *doktrini savjesti* ili *synderesis* kojom objašnjava zašto prirodni zakon uvijek može biti poznat svim ljudima, pa samim time i univerzalno obvezan.²⁸ Ove pretpostavke su posljedica srednjovjekovnog učenja i vjerovanja u biblijsko otkrivenje. Prirodni se zakon zasniva na prirodnom cilju, a prirodni cilj može biti cilj dostizanja moralnog savršenstva ili intelektualnog savršenstva. Intelektualno savršenstvo je na višoj razini, no ono u sebi ne sadrži moralne karakteristike. Toma govori kako po prirodnom razumu prirodni cilj nije dovoljan, odnosno takav cilj se ne može sastojati u filozofskom istraživanju ili političkoj aktivnosti.²⁹ Shvaćajući svoja ograničenja, prirodni razum stvara pretpostavku za Božanski ili Vječni zakon. To je najviši zakon koji postoji i on je osnova za stvaranje svih drugih prava. Sudjelovanje racionalnih bića u Vječnom zakonu predstavlja prirodno pravo, a iz njega

²⁷ Isto, str. 138.

²⁸ Isto, str. 142.

²⁹ Isto, str. 143.

proizlazi ostale norme i zakoni. Prirodno pravo je temelj cjelokupnog moralnog djelovanja, ali i temelj društvenih i političkih institucija.

5. MODERNO PRIRODNO PRAVO

Najpoznatiji autori koji su se bavili modernim prirodnim pravom bili su John Locke, Thomas Hobbes i Jean-Jacques Rousseau. Teško je doprijeti do toga koliko je John Locke bio moderan i koliko je prekretnicu napravio u odnosu na prethodno shvaćanje prirodnog prava, no neminovno je koliko je utjecaj John Locke sa svojim shvaćanjem prirodnog prava imao na razvoj liberalizma i konstitucionalizma. Osim toga, svojim učenjima imao je utjecaj na široke narodne mase, mnogi su ga slušali diveći se njegovoj mudrosti. Thomasa Hobbesa možemo doista nazvati učiteljem modernog prirodnog prava jer se njegovo shvaćanje prirodnog prava razlikuje od prethodnih. U njegovom shvaćanju prirodnog prava vidljiv je izniman utjecaj Engleske revolucije koja od njega čini oštrog mislioca i protivnika demokratskog sadržaja.³⁰ On pravi prekretnicu i prihvaća izvanjske promjene i utjecaje na razvoj prirodnog prava. Hobbes je imao ogroman utjecaj na razvoj cjelokupne političke misli. Njegovom shvaćanju o prirodnom pravu suprotstavljao se treći predstavnik, Rousseau koji zahtijevajući povratak shvaćanja prirodnog prava na tradicionalan način postavlja stvari na drugačiji način od svojih suvremenika.

5.1. Prirodno pravo Thomasa Hobbesa

Thomas Hobbes smatrao se jednim od začetnika političke filozofije, a proučavajući prirodno pravo osnovao je novu doktrinu drugačiju od njegovih prethodnika. Hobbes se u svojoj tradiciji donekle oslanjao na Epikurovu tradiciju, a suprotstavljao Aristotelovoj.³¹ Ono s čim se on ne slaže u Aristotelovoj tradiciji jest promatranje čovjeka kao društvene ili političke životinje. Iz toga proizlazi i njegovo odobravanje Epikurova shvaćanja čovjeka kao apolitičke ili nedruštvene životinje. Hobbes je takvo shvaćanje iskoristio u političke svrhe pa je postao tvorac takozvanog »političkog hedonizma«, kojega nitko prije njega nije tako postavio.³² Kako bi govorili o Hobbesovoj političkoj filozofiji treba najprije predstaviti njegovo shvaćanje filozofije prirode. I u ovom shvaćanju on se oslanjao na dobro poznavanje materije svojih predstavnika, a osobito Platona. Od Platona preuzima tezu da se univerzum ne može razumjeti ako s njim ne vlada božanska inteligencija.³³ Ipak, Hobbes je ovu tezu razradio više ateistički pa ne možemo reći da se u potpunosti oslanjao na Platona, njegova filozofija prirode

³⁰ Bloch, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, str. 47.

³¹ Strauss, *Prirodno pravo i historija*, str. 147.

³² Isto, str. 147.

³³ Isto, str. 148.

bila je više platonsko-epikurejska. Ono što Hobbes čini na ovom polju je svojevrsna sinteza dvaju mišljenja koju nitko prije nije mogao ni zamisliti u sintezi. On kao i većina njegovih suvremenika pravi raskid s tradicionalnim mišljenjem i daje potpuni novi smisao shvaćanjima na području prirodnog prava i prirodne filozofije.

Dosadašnji autori prirodnog prava i politike uopće govorili su isključivo o dužnostima čovjeka, dužnost je uvijek bila u uskoj vezi s pravom, ali joj se uvijek davala prednost. Iznad prava su bile i obveze ljudi koji su morali ispunjavati jedni prema drugima ili isključivo prema državi. Ono što se u 17. i 18. stoljeću mijenja jest davanje prednosti ljudskim pravima spram obveza ili dužnosti. Ovakav stav izražen je posebno u Hobbesovom učenju kod kojega čovjekove prirodne dužnosti proizlaze upravo iz prirodnih prava kao temelja.³⁴ Dakle, ono čemu se Hobbes suprotstavlja jest tradicija da su potrebe građanskog društva ispred potreba pojedinca. »Sva prava građanskog društva proizlaze iz prava koja su prvobitno pripadala pojedincu.«³⁵ Pri tome, na pojedinca on ne gleda kao neko nadljudsko biće koje se izdvaja od ostalih, nego kao normalnog čovjeka, pojedinca kao takvog koji se sam po sebi razlikuje od građanskog društva. Dakle Hobbesova teorija prirodnog prava se temelji na filozofskoj spoznaji čovjeka. Razmatranjem čovjekove naravi Hobbes prirodno stanje promatra kao stanje opće nesigurnosti, stanje rata svakog čovjeka protiv svakoga u kojem dominira prethodno naveden strah od smrti.³⁶ U prirodnom stanju ljudi su nadvladani strastima i vlastitim interesima. Prirodno stanje predstavlja stanje gdje je »čovjek je neprijatelj svakom čovjeku.«³⁷ U tom stanju nema nikakve sigurnosti, a bez sigurnosti čovjek živi u strahu i ne može se baviti svakodnevnim stvarima. Tada po strani ostaje sve osim čovjekova nagona za preživljavanjem. Hobbes navodi i kako su tri temeljna razloga zašto su ljudi u neprestanom neprijateljstvu u prirodnom stanju, a iz ova tri razloga izvode se svi drugi razlozi. »Prvo navodi ljude da se napadaju radi dobiti, drugo radi sigurnosti, a treće radi ugleda. Oni prvi se koriste nasiljem da bi postali gospodarima osoba drugih ljudi, njihovih žena, djece i stoke; drugi je koriste da bi se obranili; treći, opet, radi tričarija kao što su nečije riječi, osmijeh, drugačije mišljenje ili bilo kakav znak nepoštovanja, bilo to izravno na račun svoje osobe ili posredno na način roda, prijatelja, nacije, zanimanja ili imena.«³⁸ Dakle, ljudi se međusobno napadaju radi neke koristi, kako bi preoteli vlasništvo nad nečim ili nekim pri čemu se ističe

³⁴ Isto, str. 58.

³⁵ Isto, str. 159.

³⁶ Luka Ribarević, "Prirodni zakon u sjeni prirodnoga prava: dvije linije argumentacije u Levijatanu." *Politička misao* 43, br.1 (2006), str. 79-92.,na str. 80.

³⁷ Thomas Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, str. 94.

³⁸ Hobbes, *Levijatan*, str. 91.

ljudska karakteristika pohlepe. Drugi napadaju iz samoobrane ili straha da će im se uništiti njihova sigurnost dok treći to radi kako bi stekli slavu u društvu. U ovom stanju ne možemo govoriti o nekim pisanim normama i pravima, a osobito ne možemo govoriti o obvezama koje bi se trebale nametati ljudima. U ovom stanju vlada sloboda, a ona je okarakterizirana kao prirodni zakon. Prirodno zakon podrazumijeva da ljudi imaju potpunu slobodu, no da ljudima ne treba činiti ono što ne želiš da se tebi učini. »Prirodni zakon (*lex naturalis*) je opće pravilo do kojega se došlo razumom, a po kojem je čovjeku zabranjeno činiti ono čime se uništava život ili se oduzimaju sredstva za održavanje života i da propušta ono čime bi se, po njegovu mišljenju, život mogao najbolje održati.«³⁹ Iz ovoga proizlazi i njegovo poimanje društvenog ugovora kao oblika sporazuma svih ljudi pri čemu oni vlastitu moć prenose na nositelja vlasti odnosno državu. Država na taj način stječe neograničenu vlast jer jedino se na takav način može suprotstaviti građanima.⁴⁰

5.2. Prirodno pravo Johna Lockeja

Locke svoje shvaćanje prirodnog prava iznosi kao temelj za daljnje shvaćanje civilizacije i stvaranje viših oblika društva, poput države. U djelu *Dvije rasprave o vladi*, Locke prirodno stanje opisuje kao »stanje savršene slobode u određivanju svojih radnji i raspolaganju svojim posjedima i osobnostima kako drže pogodnim u granicama prirodnog zakona, bez traženja dopuštenja od nekog drugog čovjeka ili ovisnosti o njegovoj volji«⁴¹. U takvom stanju nema neslobode jer nijedan čovjek nije nadređen drugom. Jednakost nije dovoljna, jer ona sama po sebi nije održiva, kako bi takvo stanje s vremenom opstalo njime upravlja um kojeg Locke izjednačava s prirodnim zakonom. Svi ga ljudi posjeduju jer »zakon prirode postoji kao vječito pravilo za sve ljude.«⁴² Kod Lockeja ljudi u prirodnom stanju ne štete jedni drugima nego se trude održati mir, ovdje vidimo sličnost s nekim prethodnim razdobljima poput klasičnog prirodnog prava, ali i veliku razliku u odnosu na Hobbesa o kojem sam prethodno pisala. Čovjek koji živi u skladu s prirodnim pravom ne šteti svom životu, ali ni životu drugih, no ako ipak odluči naštetiti drugome može ga se kazniti. U situaciji kada se zakon prekrši, bilo tko može provesti prirodni zakon i kazniti počinitelja: »osnovno pravo, ali ujedno i izvršna moć prirodnog zakona, kazniti svakoga pojedinca koji prekrši prirodni zakon kada pojedinci odluče svojim pristankom stvoriti stabilnu i organiziranu zajednicu, onda se izvršna

³⁹ Isto, str. 111.

⁴⁰ Goran Vukadinović; Dragan Mitrović, *Uvod u filozofiju prava*, Univerzitet Novi Sad, Novi Sad, 2004., str. 51

⁴¹ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, str. 173.

⁴² Locke, *Dvije rasprave o vladi*, str. 175.

moć prirodnog zakona daje u ruke političke zajednice.«⁴³ Jedino se na takav način može do kraja osigurati da se svakodnevno ne šteti drugome i da prirodno stanje opstane. Kazna naravno, mora biti primjerena pri čemu onaj tko je zbog postupaka pretjerano kažnjen može tražiti i odštetu. To stvara osiguranje od nepravednih optužbi i neprimjerenih kazni. Ipak, ovakav način imao je nedostatke jer postoji subjektivnost i teško je iz takve perspektive prosuditi težinu djela drugih ljudi. Problem je i što čovjek istovremeno mora paziti na vlastito samoodržanje, ali i na to da ne naštetiti drugome što često dolazi u suprotnost. Locke smatra da »pravo prirodno stanje je kada ljudi u skladu sa svojim umom žive zajedno bez nekog zajedničkog poglavara na zemlji koji ima vlast suditi um.«⁴⁴ Prirodno se pravo odnosi na uvjete koji su potrebni da bismo sačuvali svoj život i zaštitili se uz vladavinu prirodnih zakona koje nam je da Bog, a prema kojima imamo pravo na slobodu i stjecanje imovine, u što se drugi ljudi ne smiju upletati. Međutim budući da ostajemo podređeni Bogu, nije nam dopušteno potpuno otuđiti svoju slobodu, primjerice ugovorom o ropstvu, a isto tako samoubojstvo nije dozvoljeno jer nismo u potpunoj vladavini nad svojim životom.⁴⁵ Čovjek treba proširiti svoju slobodu radom na vlastitom životu i usmjerenošću na dobro. Na prirodnom pravu John Locke temelji svoju ideju državnosti i podjele vlasti. U prirodnom stanju čovjek stječe neotuđiva prava, a to su pravo na život, slobodu i vlasništvo.⁴⁶ Isprva se prirodno stanje čini kao neka vladajuća harmonija bez ikakve mogućnosti sukoba i pretjerane štete nad pojedincem. No tada se pojavljuje druga faza prirodnog prava koja podrazumijeva nastanak privatnog vlasništva. Dok se pojedinci brinu isključivo i samo za svoje vlasništvo sve je u redu, no problemi nastaju tamo gdje postoji mogućnost za akumuliranjem tog vlasništva.

Iako ljudi u prirodnom stanju uživaju mnoge prednosti, ne mogu ostati trajno u njemu pa moraju stupiti u društvenu zajednicu. Drugim riječima, ideja podjele vlasti nastala je iz nepovjerenja prema moći pojedinaca u prirodnom stanju. Prije svega, temeljna svrha stupanja ljudi u zajednicu je očuvanje njihovog vlasništva. »Svaki je čovjek na poseban način originalan te nastoji ostvariti sebe samoga u najboljem mogućem obliku, a to će mu biti jednostavnije ako posjeduje vlastitu imovinu.«⁴⁷ Očuvati vlasništvo u prirodnom stanju nije

⁴³ Petar Jakopec, „Značajnost vlasničkih prava i političke zajednice u Lockeovoj filozofiji politike“, *Filozofska istraživanja*, 37 (1), 2017, str. 117-131, str. 122.

⁴⁴ Frederik Koplston (Frederick Copleston), *Moderna filozofija: britanski filozofi*, sv. 5, Beograd, BIGZ, 2001, str. 155.

⁴⁵ John Gray, *Liberalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1999., str. 28.

⁴⁶ Baruzzi Arno, *Uvod u političku filozofiju novog vijeka*, (Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994), str. 180.

⁴⁷ Petar Jakopec, »Filozofija politike Johna Lockeja u Drugoj raspravi o vladi«, *Nova prisutnost*, 11 (3), 2013., str. 420.

moguće, a Locke navodi nekoliko razloga za to. U prirodnom stanju ne postoje čvrsto utemeljeni zakoni koji bi bili obvezujući za sve građane. Jednako kao što u prirodnom zakonu ne postoje čvrsto utemeljeni zakoni ne postoji ni sudac koji bi rješavao sporove vodeći se tim zakonom. »Budući da je svatko u tom prirodnom stanju i sudac i izvršitelj prirodnog zakona«. ⁴⁸ Treći razlog se nastavlja na prethodna dva razloga. U prirodnom stanju ne postoji vlast koja bi podržala kažnjavanje nepravde i opasnog ponašanja u društvu. Kako ne bi došlo do stanja rata nakon prevelikih razlika u vlasništvu potrebno je stvoriti zakonski uređenu zajednicu. Unutar takve zajednice vlada treba djelovati po načelu općeg dobra kako bi mogla ispuniti temeljnu svrhu ulaska u zajednicu odnosno očuvanje vlasništva u užem i širem smislu. »Stoga se Lockeova politička zajednica sastoji od slobodnih i neovisnih pojedinaca koji su dobrovoljno odlučili pristupiti u političku zajednicu koja im jamči stabilnost i sigurnost njihova života, određene povlastice i zaštitu imovine«. ⁴⁹ U dobro uređenim državama politička vlast se mora podijeliti na nekoliko dijelova. Kod Lockeja je temeljna podjela, podjela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i federativnu vlast.

5.3. Prirodno pravo Jean-Jacquesa Rousseaua

Rousseau, koji se javlja kao predstavnik racionalnog prirodnog prava, u svojoj knjizi *Društveni ugovor* opisuje čovjeka i čovjekovu prirodu na jedan potpuno suprotan način od ranije navedenog određenja prirodnog prava kod Hobbesa. Hobbesova teorija prirodnog prava se temelji na čovjeku koji je neprijateljski nastrojen, uvijek spreman drugom naškoditi, te čovjeku koji je sam po svojoj prirodi zao. Nema granica djelovanja jer ne postoji moralni aparat i zakon koji će čovjekovo djelovanje regulirati, te ga nema što spriječiti u ograničavanju slobode kod drugih ljudi. To dovodi do toga da u prirodnom stanju nije moguća zajednica kakvu mi danas poznajemo. Rousseau govori upravo suprotno. On priznaje da je preživljavanje i održavanje na životu glavni cilj čovjeka u prirodnom stanju, ali takvo stanje ne dovodi nužno do nemoralnog i divljačkog ponašanja ⁵⁰ koje upisuje Hobbes. Rousseau navodi da čovjek po svojoj prirodi, čak i u stanju bez zakona stvara određene zajednice, porodice: »Najstarija i jedina prirodna društvena zajednica jeste porodica: pa i deca ostaju uz

⁴⁸ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, str. 263.

⁴⁹ Petar Jakopac, *Značajnost vlasničkih prava i političke zajednice u Lockeovoj filozofiji politike*, str. 121.

⁵⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Društveni ugovor; O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima; Rasprava o naukama i umetnostima*, preveli s Francuskog: Tihomir Marković, Radmilo Stojanović, Mira Vuković (Beograd, 1993.), str. 28.

oca samo dotle dok je on potreban za njihov opstanak.«⁵¹ To zapravo govori o čovjeku u prirodnom stanju koji nije nasilan i kojemu nije cilj borba za preživljavanje, nego suradnja, jer je lakše preživjeti kao zajednica, nego kao pojedinac. Rousseau u ovom citatu određuje porodicu kao nešto u čemu se čovjek pronalazi dokle god ima potrebe sudjelovati u takvoj zajednici. Tu možemo zaključiti da čovjek u prirodnom stanju ima pravo slobode i slobodne volje odlučiti hoće li on biti dio te zajednice ili ne. Upravo je to prirodno pravo na slobodu ono na čemu Rousseau temelji cijelu svoju teoriju društvenog ugovora, ali i prirodnog prava. Pravo na slobodu je jedino i najbitnije pravo, ali i najveća odrednica čovjeka kao bića uopće, a sva ostala prava čovjeka se temelje na sporazumima: »Ali, društveni poredak predstavlja jedino pravo koje je osnova svih drugih. Međutim ovo pravo ni u kom slučaju ne proističe iz prirode; ono se, prema tome, zasniva na sporazumima.«⁵² Pravo na slobodu je jedino čovjekovo pravo koje dolazi iz prirode, dok sva druga prava proizlaze iz sporazuma: » Ta opšta sloboda posljedica je čovekove prirode.«⁵³ Upravo je ta sloboda ono što čovjeku omogućava napredak kao zajednici općenito, te ono što mu omogućava stvaranje društvenog ugovara, države i državnog uređenja društva.⁵⁴ Društveni ugovor je upravo ono do čega čovjek svojevrijedno dolazi svojom slobodom, ono mu omogućava da prijeđe iz načina života koji više slični nekom divljačkom, na način života koji je primjereniji razumnoj i slobodnom biću kao što je čovjek.⁵⁵ Stupanjem u društveni ugovor, pojedinac ne gubi to prirodno pravo na slobodu, on je uvijek slobodan, jer je sloboda njegova bit. Rousseau govori kako su svi članovi koji stupe u društveni ugovor ravnopravni, a sama ta ravnopravnost je ono što čovjeka drži slobodnim u društvu, jer je svaki dio tog društva jednako važan i dobiva jednak dio prava koji se nalazi u toj zajednici.⁵⁶ Na taj način se čovjek ne daje vladaru, nego se daje samoj zajednici, te zajednica ostaje slobodna.

⁵¹ Rousseau, *Društveni ugovor; O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima; Rasprava o naukama i umetnostima*, str. 28.

⁵² Isto, str. 28.

⁵³ Isto, str. 28.

⁵⁴ Isto, str. 182.

⁵⁵ Isto, str. 39.

⁵⁶ Isto, str. 35.

6. ZAKLJUČAK

Prirodno pravo danas je vrlo važan pojam u pravnoj literaturi koji predstavlja temelj demokratske kulture. Prirodno pravo korijen je i ljudskih sloboda koje spadaju u temeljna ljudska prava. Ono je u svojem razvijanju doprinijelo stvaranju pravne države pri čemu se pravo vlasništva koje se tematizira od samog začetka prirodnog prava, također smatra jednim od temeljnih prava. O pravu vlasništva osobito se govorilo unutar modernog shvaćanja prirodnog prava pri čemu je kod Johna Lockeja pravo vlasništva u prirodnom pravu, bio temelj za stvaranje ugovora, a kasnije države i podjele vlasti.

Kroz cjelokupni razvitak teorije prirodnog prava oprečna su dva temeljna shvaćanja prirodnog prava. Jedno podrazumijeva prirodno pravo kao nešto apriorno dano čovjeku u njegovoj prirodi i satkano u njegovoj biti, dok drugo sasvim suprotno vidi prirodno pravo kao nešto nastalo usporedno s građanskim društvom. Dakle, drugo shvaćanje prirodno pravo vidi kao nešto vanjsko, empirijsko i relativno. Danas se prirodno pravo kao i sva ostala prava, javlja kao sinteza ova dva shvaćanja. Ovakva razlika najviše je bila izražena u klasičnoj teoriji prava pri čemu dolazi do razdvajanja zakonskog i prirodnog prava. Prirodno se pravo temeljilo na ideji univerzalnog prirodnog prava, a u takvom shvaćanju se posebice izdvajaju Platon i Aristotel. Takvo antičko poimanje prirodnog prava poslužilo je kao temelj svim shvaćanjima prirodnog prava koji su nastali kasnije. Ono je poslužilo i kao uzor za shvaćanje teološkog prirodnog prava koje je razvio Toma Akvinski, a koje jedino i specifično takvo. Uzor je naravno i racionalnog shvaćanja prirodnog prava koje se ističe posebice u djelima poznatih autora poput Lockeja, Hobbesa i Rousseaua. Nije začuđujuće što se velik broj autora u svojim radovima bavio upravo prirodnim pravom kada uočimo njegovu važnost i primjenu u pravu danas. Načelno prirodno pravo doprinijelo je i stvaranju mnogih međunarodnih i nacionalnih pravnih propisa koji se temelje na racionalnom shvaćanju prirodnog prava. Zanimljivo je koliko se koncept prirodnog prava mijenjao kroz razdoblja i koliko je s vremenom dobio na značaju u odnosu na njegovo prvobitno shvaćanje.

7. LITERATURA

1. Arno Baruzzi, *Uvod u političku filozofiju novog vijeka*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994.
2. Ernst Bloch, *Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*, Izdavački centar: Komunist, Beograd 1977.
3. Frederik Koplston (Frederick Copleston), *Moderna filozofija: britanski filozofi*, sv. 5, Beograd, BIGZ, 2001, 155.
4. Goran Vukadinović; Dragan Mitrović, *Uvod u filozofiju prava*, Univerzitet Novi Sad, Novi Sad, 2004.
5. Jean-Jacques Rousseau, *Društveni ugovor; O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima; Rasprava o naukama i umetnostima*, preveli s Francuskog: Tihomir Marković, Radmilo Stojanović, Mira Vuković, Beograd, 1993.
6. John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2013.
7. John Gray, *Liberalizam*, Politička kultura, Zagreb, 1999., str. 28.
8. Luka Ribarević, "Prirodni zakon u sjeni prirodnoga prava: dvije linije argumentacije u Levijatanu." *Politička misao* 43, br.1 (2006), str. 79-92.
9. Leo Strauss, *Prirodno pravo i historija*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1971.
10. Norberto Bobbio, „Jusnaturalizam i pravni pozitivizam,, *Revus* [Mrežno izdanje], 26 | 2015. Dostupno preko: URL: <https://journals.openedition.org/revus/3409>, (Preuzeto: 12. 09.2021.), str. 19-32.
11. Petar Jakopec, *Filozofija politike Johna Lockea u Drugoj raspravi o vladi*, *Nova prisutnost*, 11 (3), 2013.
12. Petar Jakopec, „Značajnost vlasničkih prava i političke zajednice u Lockeovoj filozofiji politike“, *Filozofska istraživanja*, 37 (1), 2017, str. 117-131.
13. Pravo, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 09. 2021., <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50003>.
14. Prirodno pravo, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11.09.2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50453>
14. Thomas Hobbes, *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.